

ANTOLOGIJA „ŽEMAIČIAI“ – 70

PARENGĖ ALBINAS MINGĖLA

1938 m. Kaune, E. Norkienės spaustuvėje, 1 500 egzempliorių tiražu išspausdinta pirmoji ir kol kas vienintelė žemaičių rašytojų prozos ir poezijos antologija „Žemaičiai“, kurią 1936 m. Šiauliuose įvykusio pirmojo žemaičių rašytojų konvento (suvažiavimo) įpareigotas sudarė, įžangą („Žemaičių pasisakymas“) knygai parašė tuo metu jau žinomas jaunas žemaičių poetas Stasys Anglickis (1905–1999). Šioje knygoje spausdinama daugumos tuo metu žemaičių rašytojų kultūrinio sambūrio veikloje dalyvavusių, Lietuvoje jau pagarsėjusių rašytojų – Butkų Juzės (Juozo Butkaus), Sofijos Kymanaitės-Čiurlionienės, Mykolo Vaitkaus, Stasio Anglickio, Fabijono Neveravičiaus, Jono Šimkaus, Nelės Mazalaitės, Stasio Santvaro, Prano Genio, Stasiaus Būdavo, Klemenso Dulkės, Petro Gintalo, Mykolo Linkevičiaus, taip pat ir Žemaitijoje kurį laiką gyvenusio, dirbusio Vydūno bei levos Simonaitytės – kūrinių, taip pat trumpi autorių pasisakymai ir jų nuotraukos. Knyga, kaip matyti iš išlikusių S. Anglickio prisiminimų „Mano dienos“ (jų fragmentai – „Antologijos Žemaičiai gimimas“ išspausdinti 2005 m. žurnalo „Žemaičių žemė“ pirmame numeryje), sunkiai skynėsi kelią į pasaulį. Žemaičių rašytojų sambūris, prasidėjęs XX a. 3 dešimtmetyje ir veikęs iki Antrojo pasaulinio karo pabaigos, šiandien įvardijamas kaip vienas iš žemaičių kultūrinių sąjūdžių. Jame dalyvavo kelios dešimtys to meto talentingiausių žemaičių rašytojų, kurių populiariausia bendravimo su visuomene forma buvo žemaičių rašytojų kūrybos popietės, vakarai. Šie renginiai net ir Antrojo pasaulinio karo metais buvo labai populiarūs Žemaitijoje ir vienu metu į sales sutraukdavo po kelis šimtus klausytojų. Šis sambūris buvo sudėtinė naujo kultūrinio sąjūdžio, susiformavusio Žemaitijoje, dalis. Jo dalyviai įkūrė iki šiol Telšiuose veikiančią muziejų, padėjo pagrindus dabartiniam Telšių Žemaitės teatrui, pradėjo rengti žemaičių dailės parodas, atliko didžiulį darbą steigdami mokyklas jaunimui ir suaugusiesiems, dėjo pagrindus žemaičių rašybai ir spaudai.

Šio sąjūdžio pagrindiniai veikėjai – Pranas Genys, Butkų Juzė, Petras Gintalas, kaip ir rašytojus į Šiaulius 1936 m. pakvietęs Stasys Anglickis, šiandien pagrįstai vadinami žemaičių kultūros, literatūros patriarchais. Labiau gilinantis į ano meto įvykius, paaiškėja, kad būta idėjų ir kitokių nesutarimų ir tarp minėtuose kultūrinuose sąjūdžiuose dalyvavusių žmonių.

Paskutiniaisiais savo gyvenimo metais daug medžiagos apie Stasį Anglickį buvo surinkęs knygą apie jį planavęs parašyti iš Mosėdžio apylinkių (Skuodo r.) kilęs literatūros tyrinėtojas Ričardas Pakalniškis (1935–1994). Knygos parašyti jis nespėjo. Liko jo pokalbių su S. Anglickiu garso įrašai, kai kurių jų šifruotės, atskiri knygos skyreliai, daugybė įvairiausių užrašų, pastabų paraštėse, ano meto laikraščių iškarpių ir kt. Vieną iš šių R. Pakalniškio tekstų šiandien spausdiname žurnale. Jame – ne tik kelionė į S. Anglickio gimtąjį Bernotavą, bet ir susitikimas su Ričardo Pakalniškio kūryba.

Stasys Anglickis (1905–1999) Lietuvos rašytojų sąjungos klube Vilniuje 1995 m. jo 90-mečio proga surengtame literatūriniame vakare. Nuotrauka iš RKIC archyvo

Žemaičių balsas

RIČARDAS PAKALNIŠKIS

STASIO ANGLICKIO GYVENIMAS IR KŪRYBA

Pradėta rašyti 1988 m. rugpjūčio mėn.

Atėjau aš nuo atviro lauko.
Atskridau su nuvytusiais lapais.
Su manim pievų žalesos plaukia,
Su manim girios sakinas kvapas.

Stasys Anglickis gimė 1905 m. gruodžio 22 (9) Bernotavo kaime (Plungės r.) Kontaučių klebonijai priklausančio žemės sklypo nuomininkų Adomo ir levos Anglickių daugiavaikėje šeimoje – pats jauniausias šeimoje (neskaitant mirusių) – aštuntas vaikas. Nors Bernotavas priklausė Lieplaukės parapijai, Stasys krikštytas Kontaučių parapijos bažnyčioje. Vežant Stasį krikštyti, dešimčia metų vyresnis brolis Leonas atkėlęs vartus. Kaip matyti iš gimimo metriko, o taip pat iš vėliau (1923 m. rugsėjo 25 d.) Telšių valsčiaus valdybos išduoto paso, jam buvo duotas senelio Stanislovo vardas pagal motiną. Tais ir ne vien tais laikais Žemaičiuose¹ Stanislovo vardas buvo labai populiarus, iškilmingas, patraukiantis. Prailginta vardo forma. Šis vardas imponavo ir dėl lenkiškos lektūros poveikio, ir bibliniais pasakojimais apie karaliaus nužudytą tuo vardu vadintą personažą. Tačiau gyvenime rašytojas nuo mažens buvo šaukiamas tik Stasiu (Stasė), o ir jis pats, pradėjęs lankyti mokyklą, niekad nediršęs prisistatyti iškilmingu Stanislovu, tiktai Stasiu, tad ilgainiui, pradėdant Vytauto Didžiojo universiteto baigimo pažy-

¹ Seniau Žemaitija dažniausiai būdavo vadinama Žemaičiais.

mėjimu (1932 m. spalio 19 d.), ir kituose dokumentuose nusistovėję sulietuvinata vardo forma – Stasys.

IŠTRĖMIMAS IŠ GIMTINĖS: IŠMESTI UŽ BORTO

BERNOTAVE

Bėga žemė,
Plinta į platumas,
Veržias kalvų
Kaimenėm į horizontą,
Dirvų paklodėm
Plasnoja į tolumą.

„*Motinos beržas*“

...Važiuojam senuoju Telšių–Plungės keliu. Pro Džiuginėnų piliakalnį, pro Germanto ežerą – kurį laiką jau asfaltas. Tik likus keliems kilometrams iki Lieplaukės vėl čiuožiame senuoju žvyrkeliu. Atrodo, kad ir miškeliai čia tokie patys, kaip šio amžiaus pradžioje, rašytojo vaikystėje. Svarstomės tarp kalnelių. Kiek kartų čia Telšių moksleivio eita pėsčio, vėliau – pravažiota dviračiu! Čia sakoma: į kalną pėsčias įeini, pakalniui aitvaru nuleki. Nuo Telšių iki Bernotavo – tik 17 km. O kadaise atrodė, kad apie 30 km. Taip bent vaizduojama „Čiupikuose“. Gal kad tekdavo eiti žiemą, per gilų sniegą. O be to, vos ne iki pusiaunakčio. Tuo tarpu prieš mus tarp miškelių įdubime atsiveria jaukus Lieplaukės vaizdas. Medinė geltonai dažyta bažnytelė, špitolė, keli mediniai namai – dar iš ano meto. Tik aplinkui, kur kadaise buvo klebono žemė, boluoja balti namukai, sodai, daržai. Lieplaukė – rašytojo gimtoji parapija, ir čia dar ne kartą grįšime. Čia pastebėsime tik tiek: jei ne tos naujos sodybos, sakytum, kad tai Dievo užmirštas, pritilęs kampelis, susigūžęs it perinti višta lizde.

Kol nebuvę Plungės ir Telšių geležinkelio, vieškeliu per Lieplaukę vykdavęs nemažas judėjimas arkliais. Lieplaukėje pakeleiviai sustodavo, pasiūsdavo arklius, žodžiu, turėdavo išlipti lauk iš vežimo. Vietos žmonių įsitikinimu, Lieplaukės vardas ir kilęs nuo pasakymo „Lėpk lauk“. Seniau ji buvo vadinama Lėplaukė, vėliau „lietuvinant“ ji buvusi pakeista į Lieplaukę, atseit – „Liepų laukas“. Bet savo Lėplaukės žemaičiai nevadinę „Lėplaukę“ (lėpų laukų), tik Liepgirį vadinę „Lėpgirių“ (lėpų giria).

Nuo Lieplaukės iki rašytojo gimtinės ranka pasiekama – tik apie 5–6 km., bet sunykusį Bernotavo kaimą čia mažai kas bežino. Laimei, su mumis važiuoja pats rašytojas. Bet ir pats Anglickis už Lieplaukės sunkiai beįžiūri savo kelią į gimtinę. Juk kelias vesdavęs tilteliu per Lūšinės upelį. Seniau pavasariais ji labai patvindavusi. Įdomu, kad arčiau namų ji vadinsis Sruoja, o dar toliau – Varduva. Kiek daug ji reikė vietos žmogui, kaip ji žadino būsimo rašytojo vaizduotė! – Kaip toje žemaičių liaudies dainoje:

*Bieg opelė vingordama,
Neš vainėka lingoudama.
Ėr nunešė, nulingava
Į tievelė margą dvarą.*

Tuo tarpu Lūšinė – išdžiūvęs, vos įžiūrimas griovys. Žinoma, senojo medinio tilto, už kurio pakvėpavę gimtinės dūmais, – nė

ženklo. Už Lieplaukės vieškelius vinguriuoja vis gilyn per eglynus. Štai keliukas šakojas, o kryžkelėje tarp žolių, kurių čia iki juosmens, iš tolo boluoja kalkėmis baltintas masyvokas cementinis paminklėlis su to paties cemento kryžium viršuj. Nuo kelio matyti ant jo iškalta data: „1929“, o arčiau priėjus perskaitai ir šio paminklo statytojų pavardes – bernotaviškiai V. Barkus, Jankauskis, Jovaiša. Sprendžiant iš sudžiūvusių gėlių puokščių ar krepšelių po galingom šimtametėm eglėm, kitoje kelio pusėje, paminklas dar prisimenamas; gal per Vėlines, o gal čia dar vyksta gegužinės pamaldos. Čia irgi dar grįšime. Šis pusiau apleistas paminklas – lyg simboliškas Bernotavo istorinio likimo ženklas.

Išsinėriame iš šimtmečio eglyno glėbio ir netruks iki pat horizonto atsiveria poeto apdainuota veržli kalvų kaimenė. Vieškelio lanku lengvai užšokame ant Rainio kalno – bene šurpiausią grįžtančio iš Telšių moksleivio išbandymo vietą vėlyvą rudens ar žiemos metą. Seniau Rainio kalno būta kur kas statesnio, bet ir dabar nuo jo atsiveria įspūdinga panorama. Nuo čia dešinėj matosi Drukčių ežeras – it koks pieno dubuo žaliu vainiku. Čia Stasys ir jo broliai dažnai ateidavę maudytis, o kairėje – į pietryčius kalvų kaimenės juosiamas staigiai gilėjantis slėnis. Čia pat, slėnio apačioj, tarp sodų, boluoja sena buvusi Šimkienės, o dabar Stasio Endruškos sodyba, už jos pievą kerta melioratorių prakastas kanalas. Nuo čia į pietryčius nusidriekusiame miškeliu užsimaskavusiame slėnyje turėtų prasidėti Bernotavo kaimas, bet kalvų virtinės juosiamame prižėlusiam slėnyje kol kas nieko neįžiūrime. Čia jautiesi paveiktas optinės apgaulės: tartum čia viskas ranka pasiekama, tuo ir baigias, užaugę, uždara. Tuščia. Panašiai kartais prie jūros pasijunti – tarsi prie aprimusio ežerėlio. Žinai, kad ji neaprepiama, bet tau atrodo, kad viskas čia pat ir baigiasi.

Iš dešinės vieškeliu apvažiavę slėnį su jį kertančiu kalnu, kalvų šlaitais traktoriaus išardytų lauko keliuku leidžiamės ten, kur kadaise buvo Bernotavas. Šit iš dešinės, pietų pusėje, apleista, baigianti sugriūti senoviška artimiausio Anglickio kaimyno Bartkaus sodyba, o keik žemėliau, kairėje, – rašytojo gimtinės vietos. Prieš mus dešinėliau, piečiau, – apleista priekalnė, aukštėliau – pasėliai, kairiau – vis žemėjanti, tarp krūmokšnių ir miškelių besislapsnanti pieva. Matyti, kad praeita melioracijos. Žemė sujaukta. Kuokštis auga iki juosmens siekianti, dalgiu neprieinama žolė. Čia pat, po kojomis, it žaliūkės akis telkšo apskritas prūdas, dar statokas, karklynų apjuostais krantais. Vieną pusę prūdo užvaldę žousenkūliai, kitą susiautę žali maurai. Ant vakarinio prūdo kranto, šalia krūmokšnių, žolėje it sėtuvė boluoja vos apkabinamas beržo kamienas. Išrausta apaugusia pakrante rašytojas iriasi prie to kelmo, rankomis it plaukus nuo mamos galvos nubraukia ilgas žoles, suklupęs apsikabina. Štai kas belikę iš ilgai laukusio ir nesulaukusio Motinos beržo, iš rašytojo gimtinės. Tą berželį prie prūdo motina pasodinusi dar, galima sakyti, savo jaunystėje, maždaug XIX a. 9 dešimtmečio pradžioje. Beržo dar stovėta apie 1983 m., kai rašytojas po ilgo laiko kartu su kitais Plungės poezijos pavasario šventės svečiais čia lankėsi. Beržo būta iškilus ir kartu labai purėto, smulkių šakelių – tikro gražuolio. Rajono vadovai rašytojo prašymu tada žadėję, atlikdami tada jau suplanuotus melioracijos darbus, palikti tą beržą kaip Bernotavo laukų puošmeną. Deja, neišsaugojo. Gal kas susigundė lentoms, o gal tikrai, kaip linkęs manyti pats rašytojas, panaudojo šluotoms: juk stovėta jo apleisto – tarsi niekieno žemėj.

Beje, anos poezijos šventės metu Bernotave dar būta ir kitų
(Nukelta į 44 p.)

(Atkelta iš 43 p.)

gyvybės ženklų. Maždaug toje vietoje, kur augo Anglickių sodas, dar stovėta palyginti neseno gyvenamojo namo, o šalia būta ir paties išsikasto šulinio. Tada, prieš keletą metų, prie šito namo Stasys užkalbinęs vieną moterį, teiravęsis jos, kaip jie čia įsikūrė, bet ji nieko konkretaus negalėjusi pasakyti.

Tai šit kas belikę: gyvenimo medis jau nukirstas, bet jo šaknys dar gyvos... Tik ar ilgam?

Kaip žiauriai viskas pasikeitę, sulaukėję! Neakėtu lauku per žolę iki juosmens brendame su rašytoju kalnelin, klupinėdami užkliuvę ne už skeldėjančių plytos dydžio grumstų, bet už senojo Bernotavo žmonių kaukolių. „Šitoks žemės sulaukėjimas! – dūsauja rašytojas. – Kad bent būtų pasitarnavę ūkiui...“

Nedideliame Bernotavo kaime apie 1923 m. būta 6 ūkių su 38 gyventojais. Žvelgiamoje į sulaukėjusius, apleistus ir prižėlusius laukus. Sudrebi nuo kontrasto – to, kas būta ir kas yra. Juk šitas slėnis buvo iščiustytas, pilnas krutancių žmonių, lakstančių vaikų, atšlaimai marguliavo nuo sočiai gromuliuojančių karvių, klykujančių žąsų, vištų ir kitokios gyvybės bruzdesio. Kur visas tas senojo kaimo klotas su jo tradicijom, papročiais, su saulėj ištiestais audeklais, dainom? Ten, kur dabar automobilis nepravažiuoja, kadaise baltas kelelis vedė į Anglickių sodybą. Palei keliuką – tvirta gulsčių parkanų tvora: aptvertos ne tik sodybos, bet ir atskiri laukeliai: vienas – karvėms, kitas – kiaulėms, trečias – žąsims. Netoli prūdo – aukštos karklės (vartai nuo kelio), bet kaip mikliai per juos persirisdavo vaikai! Čia pat, atkalmėje įdubusioje žemumoje, stovėjo Anglickių trobesiai: arčiau prūdo – gyvenamasis namas, už jo – ūkiniai pastatai: tvartas, daržinė kluonas. Iki pat 1920 m. dar išsilaukė šiauriniai stogai... Gražus, pačių sodintas sodas.

Už kluono – toks užakęs senas kanalas ar griovys, seniau neretai virsdavęs upeliu. Toliau, šiaurės rytų linkme, – siaura sklypo juosta. O ten, kur dabar užžėlęs lapuočių miškas, tęsėsi didelės Kontaūčių klebono Vedarausko pievos, kur Anglickiai, klebonui nusiėmus šieną, ganydavę savo gyvulius. Ta pieva užėmusi apie 17 hektarų. Įdomu, kad kalnelis tarsi suslūgęs, o pievos žemė tarsi paaukštėjusi apie 1–1,5 metro gylio. Tada ta pieva pavasariais patvindavusi it ežeras. Beje, darbštūs Anglickiai laikę daugiau gyvulių, tad šienui nuomodavę pievą ir iš kitų ūkių.

Ak ta jau nesugrąžinamai praėityje nugrimzdusi gimtinė! Kaip ją

vėl prikelti, kaip įkvėpti jai gyvybę ir sušildyti? Jai viena paguoda, kad jos išnykęs pasaulis atgimsta autobiografinėje „Čiupikų“ panoramoje, šviečia poeto posmuose, atminty. O vis dėlto, žvelgiant į tą sulaukėjusį, kalvomis apjuostą slėnį, taip nerealiai ataidi rašytojo žodis: „Niekur aš nemačiau tokios šviesios, saulėtos padangės kaip čia, niekur durpynų duobių vandeny neplaukiojo tokios žiburiuojančios žuvytės, kaip čia. Kai nubudęs ankstį rytą, dar šiltas patalo šilumėle, išbėgdavau į kiemą, čia pat pakalnikeje pamatydavau kluoną, visą apsidengusį šiaudiniu stogu. Kai aš jam visu balsu sušukdavau – ūūū! – kluonas man taip apt sušukdavo – ūūū! Kai aš jam sušukdavau – Aššš!, kluonas taip pat atsakydavo – Aššš! Man rodėsi, kad nieko pasauly stebuklingesnio negali būti, kaip tas mano pokalbis su susimetusiu į kuprą kluonu. Ir aš jam dar pridėdavau jau jaugusį į mano sielą slaptažodį:

El el Elenyte, –

Jau smeigtukai padaryti.

Raganėlė tavo kraują

Paneunėdama ragauja.

... Tai mano gimtinė. Čia aš išgyvenau dvylika savo gyvenimo metų, čia išmokau daugiau negu bet kur gyvendamas – čia išmokau savo gimtąją kalbą su visu jos žodžių gausumu, su visu skambesio įmantrumu, su visa dainų poetika ir pasakų stebuklais. Tai buvo dovana ne vienam kuriam laikui, bet visam gyvenimui“ (S. Anglickio 1984 m. rankraštis, p. 1–2).

Už Anglickių, ties kalneliu į rytus, Bernotavo kaimas ir baigėsis. Kadaise čia pat netoliese stovėjęs didelis magazinas – toks kolektyvinis sandėlis, kur būdavo kaupiami grūdai, skirti tam, kad nederliaus metais būtų galima apsiginti nuo bado šmėklos. Nederlingais metais sandėlį atidarydavę ir kaimiečiai gaudavę grūdų duonai. Ant magazino durų kabėjusi didelė spyna – kažkas jį prižiūrėdavęs. Rašytojo vaikystėje buvo nuspręsta magaziną nuardyti. Tada ir Anglickiai paslapčiomis prisitempę gerų lentų statybai.

Bernotavo kaimas nuo Anglickių daugiausia driekėsis į pietryčius – palei kalvų virtinę, o taip pat žemiau slėnyje. Deja, išskyrus slėnyje perstatytos Endriuškos sodybos, čia beveik nieko nelikę. Tiesa, tarp senų medžių dar vegetuoja apleisto Bartkaus ūkio – turtingiausio Anglickių kaimyno – trobesiai. Lauko šunkeliu, kuriuo atvykome, grįžtame kelis šimtus metrų, žvalgomės po užžėlusį sodą ir griūvančius trobesius tarsi po senojo Bernotavo kapines. Graudu žiūrėti, kas likę iš visokios gyvybės ir gausių turtų kupino ūkio. Troba iš rastų dar laikosi. Ant durų įrėžta data: 1902 m. Vieni langeliai atviri, kiti išplakti. Baimingo smalsumo ir nuostabos vedami, iš priemenės žengiamo per slenkstį į kambarį. Virš durų apmiręs kregždžių lizdas, bet, kai prisilieti ranka, kregždžiukas klykteli iš nevilties. O mes palengvėle dairomės po tuščią aslą, kur pakreikta senų šiaudų, mėtosi vienas kitas sudaužytas buities rakandas. Viename kambaryje tarp sendaikčių nuolaužų puikiausiai išlikęs senoviškas grūstuvus. Nupūtęs dulkes, vartau rankose: nėra abejonių, kad tai dar praėjusio šimtmečio liudininkas... Pro kitas duris patenkame į didesnį alkierį. Čia, kur pro atvirus langelius vėduoklėmis moja senų obelių šakos, o pro jas toliau šmėkšo švelnios kalvos, Vincento Bartkaus (turėjęs net 4 valakus t. y. 80 ha žemės) seserys Marijona ir Leonora ausdavirusios sudėtingas, puikias drobes. Prie Leonoros dar grįšime: juk ji buvo susizadėjusi su vyriausiu rašytojo broliu Antanu, dingusiu be žinios Rytprūsiuose

„Žemaitijos kalvų paslaptys“. Romo Damulio nuotrauka

Pirmojo pasaulinio karo maišalynėje. Iš Marijonos alkieriaus durys veda į kitą priemenę, o iš čia – pietų pusėn, į sodą. Pro čia atbėgdavę Anglickių vaikai, rūpesčių slegiamas atslinkdavęs ir tėvas skolinis iš didžiavalakio kaimyno grūdų pūro ar išsiderėti už darbus kokio gyvulio. Tai šit tipiška šio amžiaus žemaičio gyvenamoji troba. Pagrindiniai jos komponentai turėjo vyrauti ir Anglickių troboj, tik čia, pas Bartkų, jau daug kas naujoviška, čia daugiau erdvės ir šviesos. Užtat kluonas su tvartu tarsi dar iš baudžiavos metų. Ant aukšto dar nemažai senų šiaudų, po kojomis tvarte liurksi neišvežtas mėšlas. Tarp gyvenamojo namo ir kluono žardienos pakraštyje žolėj skęsta senos malkinės grėbstai, mėtosi vienas kitas nesuskaldytas kelmas, čia pat nuskilęs medinis kūjis malkoms skaldyti. Kaip kadaise vaikystėje, rašytojas suima rankomis ir užsimojęs bando jo svarumą. Deja, ir kūjis, kaip ir visa kita, išpėndėjęs, sutrešęs, besvoris.

Tai šit koks bežemių Anglickių didžiažemio kaimyno likimas – paskutinė senojo Bernotavo relikvija. Įmanytum – nusipirktum tą sodybą ir užkonservuotum bent paskutinį natūralų praėjusio amžiaus dvelksmą: „Bent žemės turėtum gimtinėje!“ – dūsauja rašytojas...

Kadaise Bernotavo kaimo valstiečiai įsikūrė buvusio Žemaičių vyskupų dvaro žemėje. Tas dvaras – vienas iš daugelio – jiems priklausęs dar nuo XV amžiaus. Rašytojo tėvas dar minėdavęs netoli Alsėdžių palaidotą vyskupą Giedraitį. Senis Bartkus ir kiti senesni kaimynai tvirtindavę, kad vyskupas Giedraitis gyvendavęs ir Bernotavo dvare. Vyskupo dvaras daugiausia bazavęsis Maciuose, į pietus nuo Bartkaus, arčiau Kontaučių, bet jo trobesių liekanų būta ir pačiame Bernotave. Rašytojo vaikystėje ant vienos kalvos, kur gyvenęs Pilypas, dar dūlėjusios velėna baigiančių apaugti mūrinių pamatų liekanos – akmenys ir kalkės. Buvo išlikę žuvingi tvėnkiniai, seno bravaro liekanos. O senis Bartkus dar parodydavęs ir keistos formos medinį kruviną lovį, kur mušdavę baudžiauninkus. Apie 1843 m. caro vyriausybė iš Žemaičių vyskupo atėmusi Bernotavo dvarą ir žemę už išperkamąjį įmokęstį („vykupą“) išdalinusi čia atkeltiems rusų kolonistams. Galimas daiktas, kad maždaug tais metais čia pat, viename iš dvaro baudžiavinių trobesių, įsikūrė ir Bernotavo valsčiaus centras.

Telšių apskrities Bernotavo valsčius egzistavęs iki pat Pirmojo pasaulinio karo, bet dėl blogo privažiavimo bene dar po baudžiavos panaikinimo buvęs iškeltas prie didesnio Telšių–Plungės vieškelio – į Paukštakių kaimą. Naujas valsčiaus centras – vienišas namelis – stovėjęs ant kalvos Paukštakių kaimo žemėje, todėl žmonės jį vadinę ir Paukštakine. Valsčiaus centro būta labai nežymaus, menko. Vis dėlto iš tolėliau su reikalais atkakęs valstietis čia galėjo savo vaikams nupirkti barankų, taigi turėjo būti ir kokia nors arbatinė, o gal ir krautuvė. Tačiau į Plungės pusę gyvenę valsčionys taip ir neatsistebėję, kas sugalvojęs valsčiaus centrą padaryti tuščiuose laukuose, iš kur kilęs pats valsčiaus vardas – Bernotavas. Valsčiaus centrą iškėlus į Alsėdžius, Lietuvos Respublikos laikais tame name įsikūrusi Paukštakių pradinė mokykla.

Caro valdžios atkelti starovierai nesugyveno su kitais rusais – provoslavais. Pastarieji turėję savo popą. Į pamaldas jie kviesdavo, skambindami į tokią geležinę plokštę. Keli provoslavai gyvenę ir Bernotavo kaime. Starovierai pravoslavų nepriėmę, tad pastarieji glaudęsi prie lietuvių.

Su atkeltaisiais provoslavais Anglickiai kaimyniškai sugyvenę. Vie-

nas iš jų – Pilypas Naglis – buvęs rusas provoslavas, kilęs iš Baltarusijos. Jis apsigyvenęs netoli Bartkaus, čia pat, ant kalvos. Pilypas ir jo vaikai mokėję lietuviškai. Kitas kaimynas (Nikoluška Vasiliauskas) buvo kilęs iš Polocko krašto, žmona – iš Polocko lietuvių kolonijos. Jie dar kalbėję dzūkų tarme ir, lankydamiesi pas Anglickius, vaizdingai pasakodavę apie Rytų Lietuvos gyvenimo būdą ir papročius.

Šykštūs istorinės praeities liudininkai paveikė vaikų vaizduotę. Ypač juos traukdavo ir viliodavo tada jau užakusios, kanalais sujungtų prūdų sistemos liekanos, liudijusios apie kadaise čia vyravusią visai kitą žemdirbystės kultūrą. Pats didžiausias iš tų prūdų dabar jau gerokai užslinkęs ir užaugęs. Jis prie pat keliuko, kiek žemėliau už Bartkaus kluono. Bernotaviškiai čia daugiausia ir maudydavęsi. Kitas, jau trečias, – už Anglickių kluono. Dar viena prūdų sistema buvusi Pilypo žemėje. Vietomis čia net kalneliai perkasti. Vanduo kanalais buvo reguliuojamas iki pat lankos, kur yra Varduvo upės ištakos. Dar ne taip seniai, prieš gimstant rašytojui, kunigai šiuose prūduose augindavę žuvis. Dar rašytojo vaikystėje būdavo galima užtventki kokį prūdą ar atvirksčiai – nuleisti vandenį ir surinkti žuvis. Tačiau kanalų grioviai jau buvę užakę. Tik vienur kitur matėsi įdubos, vandens akys, kur vaikai žvejodavę lydekas.

Paradoksalus senojo vyskupų dvaro palikimas – tarp Vilkaičių ir Drukčių kaimų likęs caro valdžios niekam nepaskirtas sklypas, kuris atitekęs Kontaučių klebonijai. Turėdama savo ūkį, Kontaučių klebonija šitas žemes ilgai nuomojusi. Ypač į Bernotavą, o kartu į Lieplaukės parapiją nusidriekusį sklypą ir pievas, kur ilgainiui apsigyveno Anglickiai. Ant šito sklypo Anglickių gyvenimas – lyg ant plaukiojančios ledo lyties; vieną gražią dieną ji turėjo pradėti skeldėti po kojomis.

Gyvenamasis namas, tvartas, jauja Bernotave statyti dar senelio Stanislovo Klevinskio ant 6 ha žemės sklypo, nuomojamo iš Kontaučių parapijos klebono. Kodėl ir kokiomis sąlygomis jis statė sau trobesius ant parapijai priklausiančio žemės sklypo, rašytojui liko neaišku iki pat gyvenimo pabaigos (S. A. 1957 m. rankraštis, p. 1–2). Anglickių šeimoje vyravo nuomonė, kad klebonas atidavęs žemę neva „amžinam naudojimui“. Už tai Klevinskis įsipareigojęs kasmet mokėti po 20 rublių ir, žinoma, pavasariais padėti nusipjauti

(Nukelta į 46 p.)

„Pakelės vienišius“. Danutės Mukienės nuotrauka

(Atkelta iš 45 p.)

ir išsivežti šieną. Senelis Klevinskis buvo kilęs kažkur nuo Medingėnų ir kiek pamokytas žmogus – skaitydavęs knygas. Sprendžiant iš pasakojimų, nesitikėdamas, kad baudžiava kada nors būsianti panaikinta, apie 1840 m. jis sugebėjęs išsiderėti iš savo pono – tūlo Šiukštos – paleidžiamas iš baudžiavos. Už tai jis Šiukštai palikęs savo valdomą ūkį. Kiek čia tiesos, dabar sunku pasakyti. Viena aišku, kad Klevinskis, būdamas bežemis valstietis, gyvenęs įvairiose vietose, kol pagaliau ilgesniam laikui apsistojęs Bernotavo kaime.

Senelis Klevinskis nukaršęs pas Anglickius Bernotave. Čia jis sulaukė ilgo amžiaus, apie 94 metų. Simboliškai, kad senelio gyvenimas tęsėsi beveik visą devynioliktą amžių (jis gimęs apie 1815 m.), ir įkopė į dvidešimtojo amžiaus pradžią. Tuo tarpu jo jauniausiam anūkui teks išgyventi visus dvidešimtojo amžiaus sukrėtimus ir permainas. Deja, senelio būta jau per seno, o jauniausio anūko – per jauno, kad tarp jų būtų galėjęs užsimegzti sąmoningesnis kontaktas. Gilia praeitim šviečiantis senolis negalėjo palikti pėdsakų meniškos prigimties anūko sąmonėje. Kurį laiką rašytojo vaikystėje jis dar pavaikščioldavęs, bet gana greit nebekeldavęs iš lovos, paskutiniiais metais vien gulėdavęs. Bent vienu kampu pažvelgti į senelio sielą jam galėjo padėti toks visam gyvenimu atmintyje išlikęs atsitikimas:

Kartą vyresnieji broliukai pakurstę Stasį prieiti prie senelio lovos ir ją papurtyti už galo. Įsidrąsinęs jis taip ir padaręs: paėmęs lovą už galo, o ji buvusi labai sena, ir gerokai papurtes. Po to kurį laiką Stasys stovėjęs, sutrikęs nuo skvarbaus senelio žvilgsnio, o paskui išsigandęs ir pabėgęs į kitą kambarį. Vėliau ilgai stebėjęsis, kodėl senelis, vos atskeliantis ir toksai sulinkęs, prisilaikydamas daiktų, priėjęs prie išsigandusio vaiko, visai jo nemušęs, tiktai, kažką galvodamas, vis glostęs jo galvelę – galbūt džiaugėsi, kad jo jauniausias anūkas jau toks stiprus. Galbūt tada senelis suprato, kad jau gali ramus iškeliauti iš savo toli į praeitį nusidriekusio gyvenimo, ir tarsi laimino anūką tvirtai eiti toliau...

Rašytojo atminty ryškiai išlikęs ir toks vaizdas:

Greitai po to atsitikimo vieną naktį jis pabudęs iš miego ir išvydęs žvakės šviesą. Tada basas nuėjęs viryklon (į virtuvę) ir atsisėdęs ant mūro; taip ir paaiškėję, kad senelio jau nebeturi; tėvas jam skuto barzdą ar dar kažką darė. Iš visų laidotuvių apeigų atminty yra išlikęs tik šis vaizdas. Gal tai buvo vienas pirmųjų ryškesnių sąmonės blyksnių? Liūdnas padaršinimas augti, stiebtis į savo amžių...

Stasys Anglickis gimė trapioje, galima sakyti, po kojom skeldėjančioje mėrėje, bet užtat atkaklių žemdirbių, talentingų šviesuolių, toli užsimojusių, neramių žemaičių šeimoje.

Nuo mažens būsimojam rašytojui vaizduotę turėjo žadinti mįslinga giminės genealogija, neižiūrimas bedugnis praėjęs laikas, paslaptingas, neapčiuopiamas senelių ir prosenelių pasaulis.

Kažkodėl Anglickių šeimoje apie tėvų kilmę ir tolimesnę praeitį kalbėta pašnibždom, užuominom arba iš viso būdavo nutylima. Paslaptimi apgaubtos užuominos liko konkrečiai neužfiksuotos, jos davė pagrindą įvairiems pasakojimams ir pusiau legendoms.

Vaizduotę žadino jau net Anglickių pavardės kilmė.

Savo metu rašytojas Julius Būtėnas juokdavęsis:

– Anglickis? Iš Anglijos!...

– Aš – tikras žemaitis, su anglickiais neturiu nieko bendro, – atsakydavęs Stasys.

Remiantis vaikystėje girdėtai pasakojimais, dėl Anglickio pa-

vardės genezės esama ir tokios versijos: Kalnujai – netoli Dubysos. Nuo seno žmonės čia plukdydavę medį į Vokietiją. Tačiau plukdyti rąstus sunkiau negu anglį. Anglies pareikalavimas Vokietijoje būdavęs labai didelis. Kaip jas gamindavę? Didelėje duobėje sudegusias storas eglų šakas užklodavę lentomis ir apmesdavę žemėmis. Šitaip užtroškintos ir atvėsintos anglys būdavo lengvos, o uždegtos duodavusios tą patį kaitrumą, kaip ir malkos. Tokias anglias vartodavę ir žemaičių kalviai. Anglių maišus baržomis plukdydavę Dubysa, Nemunu iki Smalininkų, Tilžės, kur jas parduodavo. Tuo besiverčiantys žemaičiai ir galėję būti vadinami Anglickiais. Bet tai tik spėjimas, versija.

Kartais rašytojas pagalvodavęs ir taip: po Anglickių slapyvardė galėjo slėptis iš gimtųjų vietų pasitraukusi sukilėlio šiema.

Apie savo tėvo Adomo Anglickio ir jo senelio kilmę tikslių žinių rašytojas beveik neturėjo. Gal todėl, kad Stasys buvo pats jauniausias – devintas vaikas. Kai jis šiek tiek ūgtelėjo, seneliai jau buvo seniai mirę, giminė išsisklaidžiusi, per nuolatinį kraustymąsi iš vietos į vietą daug kas nusitrynę, pamiršta. O gal todėl, kad Stasys pasitikėjo šeimos metraštininku – vyresniuoju broliu Adomu, kuris į didelį albumą kruopščiai klijuodavęs įvairius dokumentus, fiksuodavęs surinktas žinias beveik apie visą giminę, kas kur gimęs ar miręs, kokie svarbesni įvykiai atsitikę. Deja, laikas neskaito rašytojo domėtis savo šeimos genealogija, o Adomo albumas dingio karo audroje.

Savo išplėstoje „Autobiografijoje“ (1957) rašytojas nurodė, jog tėvo kilimo vietos nežino, nes jis, kaip samdinys, pastovios vietos ir neturėjo, o tėvo tėvas būvęs Aleksandras Anglickis (vis dėlto rašytojas linkęs jį vadinti Juozapu). Atrodo, kad jau rašytojo vaikystėje tuose pasakojimuose apie praeitį tikros žinos pynėsi su išmone. Charakteringa, kad jau tapęs žinomu rašytoju, S. Anglickis, suteikdamas žinias apie save Vyriausiai lietuviškosios enciklopedijos redakcijai, 1931 m., veikiamas nuo vaikystės girdėtų pasakojimų, o gal ir norėdamas iškelti savo kai kieno dar ignoruojamą vertę, pabrėžė: „Vis dėlto Anglickiai nėra buvę nei valstiečiai, nei baudžiauninkai, jie yra buvę stamboki žemaičių bajorai. Yra išlikęs dokumentas, rodąs, kad du Anglickiai yra dalyvavę 1795 m. sumišimuose Žemaičiuose net vadovaujančioj rolė“ (Stasio Anglickio archyvas). Deja, rašytojo archyve šitokio dokumento nerasta. Gal jį bus turėjęs jo brolis Adomas? Savo atsiminimuose Adomas liudija, kad rudens vakarais džiovinant javus pirtyje, pasakodamas apie savo piemenavimo istorijas, tėvas kartą pasakęs: „[...] ...o tarnauti prisiėję, nes mano tėvai, kaip lenkmečio sukilimo dalyviai, buvo nubausti ir neteko Žarėniškuose turėtos paveldimos nuosavybės bei teisės ją dar kartą įsigyti...“ (A. Anglickis, „Kūlimas ruliui“, *LMA*, b. 75, p. 12).

Dabar sunku pasakyti, ar užuomina apie kadais turėtą ir prarastą ūkį Žarėniškuose prie Žarėnų, turi kokį pagrindą, ar tai ne pasakoriaus išmonė. Bent kol kas nerasta šią hipotezę patvirtinančių liudijimų. Viena aišku, kad apie senelį Aleksandrą ir jo giminės likimą Anglickių šeimoje kalbėta nenoriai, nebent užuominom, pašnibždom, kaip apie nuo carinės valdžios slepiamą praeitį. Praeitį, kurią reikia užmiršti, kuo mažiau ją minėti, kad nesukėlus bereikalingų įtarimų, kad nenugirstų negera ausis ir nekiltų šeimai naujų nemalonių.

Be abejo, visi tie dalykai, kad ir užuominom, jau buvo apšnekėti ir stengiasi užmiršti dar prieš gimstant jauniausiam sūnui. Bet viena kita užuomina, papildyta išmone, dar atgydavo ir vėliau. Ir tai paveikė būsimojam rašytojui vaizduotę, sąmonę.

Rašytojo vaikystėje senelis Aleksandras Anglickių šeimoje buvo prisimenamas, įsivaizduojamas kaip paslaptinga individualybė.

Daugiausia būdavo stebimasi, kad jis turėjęs labai gražią (ne iš šio krašto gautą) tualetą barzdai skusti. Visi stebėjęsi, iš kur jis tuos daiktus gavęs. Deja, rašytojo atmintyje neišlikę, kur jis gyvenęs ir kuo vertęsis. Rašytojo senelį esama pagrindo sieti su Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (LDK) kariniu lomu ar jo tradicija. Dažniausiai jie gaudavę valdyti žemes, bet, kilus karui, turėdavę su žirgais ir ginkluote tuoj stoti kariuomenėn. Senelis apie 1790–1800 m. jau turėjo būti suaugęs. Žlungant Žečpospolitos Lietuvos-Lenkijos kariuomenei, carinei valdžiai užėmus Lietuvą, LDK kariai išsibars-tė, išsiskirstė – prisiglaudė pas įvairius dvarininkus, kurie būdavo įpareigoti juos remti, išlaikyti. Anglickių šeimoj gyvavo ir tokia ver-sija: Kol Lietuva dar buvusi nepriklausoma ar sąjungoj su Lenkija, jų seneliai ir proseneliai gyvenę Kalnujose (netoli Raseinių) ir buvę pavaldūs kadaise į Raseinius Algirdo ir Kęstučio atstumtam jauniausiam Gedimino sūnui Jaunučiui bei jo palikuonims. Po Lie-tuvos-Lenkijos padalinimo Anglickiai turėję iš ten išsikraustyti, nes aktyviai dalyvavę sukilime ir kovoję su carine armija. Tikėtina, kad senelis galėjo dalyvauti ir 1831 m. sukilime ar net buvo patekęs į kalėjimą. Žinoma, kad dauguma išlikusių gyvų 1831 ir 1863 m. sukilėlių – bajorų – buvo įkalinti ar ištremti, jų žemė konfiskuota. Senelis Juozapas (Aleksandras), grįžęs į tėvynę, bet nuosavybės nebeturėjęs. Persekiojamas carinės valdžios, jis nesulaukęs paramos iš kitų dvarininkų, todėl turėjęs pradėti jiems tarnauti. Beje, iš mažžemių žemaičių bajorų buvo kilęs ir vienas 1863 m. sukilimo Lietuvoje vadų – Antanas Mackevičius. Žinoma, šitokią versiją ra-šytojas laiko tik hipoteze, „teorine“, kurią galėtų pagrįsti tik istori-niai faktai, dokumentai.

Įdomu, kad šias hipotezes paremia ir kai kurie gyvi liudijimai. Visam gyvenimui rašytojui įsiminė vaikystėje pas juos Bernotave gyvenusios luošos tėvo sesers – tetos Barbaros – priežodis: „Kokia esu, tokia, o bajoraitė!“. Įdomu, kad ir rašytojo tėvas, stodamas į carinės kariuomenės komisiją, į klausimą „Kas esi?“ atsakęs: „Bajoras!“. „Kodėl žemės neturi?“ – „Einu tarnauti“. Taip ir užrašę – „miesčianin“ ir nežinia dėl kokios priežasties net atleidę nuo ka-riuomenės. Tėvo pase taip pat buvę pažymėta: „miesčianin“. Cha-akteringas ir toks faktas:

Paauglystėje rašytojas girdėjęs, kaip tėvas, susitikęs su Ši-maičių dvaro savininke ponia Narkevičiene, laisvai su ja kalbėjęs lenkiškai. Tuo tarpu Anglickių aplinkoje lenkų kalbos niekas neva-rodavęs ir pats tėvas niekada lenkiškai namuose nekalbėjęs. Tur-būt tą kalbą jis buvęs išmokęs savo tėvų namuose. O gal tėvas lenkų kalbos pramoko jaunystėje, tarnaudamas pas kokį nusigyven-usį sulenkėjusį dvarininką? Juk tėvas Adomas, kaip ir du jo jau-nesni broliai – Antanas ir Petras, nuo jaunų dienų tarnavo įvairiose vietose. Beje, tėvo brolis Antanas kurį laiką laimės ieškojo Ameri-koje, vėliau, jau gerokai po 1905–1907 metų neramumų, grįžęs atgal į Lietuvą ir įsikūręs ties Plunge, kur tebegyvenanti Anglickių Plungės šaka. Tarnaudamas jis kiek susitaukęs pinigų. Kitas bro-lis – Petras – netoli Bernotavo nuomojęs žemę iš ūkininko, vėliau vedęs kažkokią našlę ūkininkę ir apsigyvenęs kitame kaime – ne-toli Kontaučių, bet jis turėjęs tik dukteris, tai Anglickių pavardė ilgainiui čia ir išnykusi. Rašytojas yra pasakojęs, kad atsimensa, kad jo sesuo Leonora pasakodausi, kaip ji kartais susitikdavo su Anglickaitėmis, kurios atvažiuodavo nuo Kontaučių.

Iš visų Anglickių, būdama luoša, negalėjusi tarnauti tik teta Bar-bora. Jos kojos buvo paralyžuotos. Vienu metu ji buvo išsikėlusi gyventi pas kitą savo brolių prie Plungės, bet, atrodo, kad ten nesu-

gyvenusi su broliene ir po kurio laiko vėl grįžusi atgal. Deja, grįžusi kaip tik tokiu metu, kai Anglickių šeima jau buvo išvaryta iš Bernota-vo. Apie tai Plungėje ji nieko nebuvo girdėjusi ir, grįžusi čia, radusi tik tuščią trobą. Tada labai išsigando, nusiminė, niekur nebevažiavo ir iš to susikirtimo netrukus čia pat, pas kaimyną Bartkų, ir mirusi.

Rašytojo vaikystėje tėvas buvo apie 50 metų amžiaus. Taigi senelio istorija jau siekė vos ne visą šimtą metų. Ilgai blaškęsis po įvairias vietas, tėvas taip pat jau daug ką buvo primiršęs, išbars-tęs ar tiesiog demonstratyviai nemėgo kalbėti apie visa tai, kas siejosi su jo tolimesne praeitimi.

Pastaruoju metu tėvas tarnavęs benu pas Kontaučių kleboną. Pas jį tarnavusi ir leva Klevinskaitė iš Bernotavo kaimo. Čia jis ir susipaži-nęs su savo būsimoja žmona – tikra žemaičiuke. Jos tėvas jau buvęs senas, nebegalėjęs dirbti, tad netrukus susituokę ir apsigyvenę Berno-tave. Tai turėjo būti maždaug XIX amžiaus 8 dešimtmetyje.

Motina, augindama pulką vaikų, palaipsniui atsidėjo vien šeimai, tad jos ryšiai su savo pačios gimine ėmė greitai silpnėti. Šeimoje buvo žinoma, kad viena jos sesuo Klevinskaitė buvo ištėkėjusi už Klovos (kompozitorius Klova – rašytojo giminė), bet kažkodėl pas Anglickius nesilankydavo ir Stasys nėra matęs jos gyvos.

Retkarčiais į Bernotavą užsukdavusi kita motinos sesuo – Ma-rijona Klevinskaitė, bet įsimintino pėdsako rašytojo atmintyje ji ne-palikusi. Atsimena tik tiek, kad buvusi labai dievota, gyvenusi Tel-šiuose kartu su kitomis davatkėlėmis, nuolat sėdėdavusi bažny-čioje, maitindavosi iš to, ką žmonės sunešdavę už maldas. Kartais nueidavusi ir į klebono virtuvę, kur kokį darbą padirbdavusi. Taip ji ir vertėsi.

Užtat vaikams būdavo tikra šventė, kai sulaukdavo tetos Kotri-kės – trečiosios mamos sesers Kotrynos Klevinskaitės. Ji buvusi labai vikri, protinga. Rašytojo brolio Adomo liudijimu, ji tarnavusi Telšiuose pas adovaktą Vitkauską. Tačiau, anot rašytojo, ji tarnavusi ruso šeimoje pas kažkokį viršininką, kur buvusi labai reikalinga, mylima. Kaip ten bebūtų, Stasio tėvams ir vyresniesiems broliams ji buvo nelyginant gyvas paskutinių naujienų laikraštis. O kiek džiaugs-mo mažiesiems, ypač Stasiui! Teta Kotrikė buvusi labai dosni. Malo-niai šypsodamasi, ji visus apkaišydavusi spalvotais ledinukais sal-dainiais, dideliais riešutais, sausainiais, barankomis.

Medžio drožėjai Žemaitijos kaimo muziejuje (Telšiai). D. Mukienės nuotrauka